

İnegöl Adının Menşei Üzerine

Muhammet Tarakçı*

Öz

İnegöl'ün Türkler fethetmeden önceki adının "Melek Köyü" anlamındaki Angelokoma olduğu kabul edilmekle birlikte, İnegöl isminin kökeni hakkında üzerinde ittifak edilen bir açıklama bulunmamaktadır. Kimi araştırmacılar kelimenin başka bir dilden Türkçe'ye geçtiğini, yani yanlış semantik dönüşüm geçiren kelimenin aslının Angelocoma veya Linoe olduğunu savunmaktadırlar. Bazı araştırmacılar ise, kelimenin Türkçe kökenli olduğu iddiasındadır. Evliya Çelebi'nin Ezine (Cuma) Göl şeklindeki açıklamasının dışında, İnegöl'ün İne/Eyne (küçük) Göl, Ayna Göl, Ene ("iki yamaç arası düzlük") Göl, İn (mağara anlamında) Göl kelimelerinden türediği de iddia edilmektedir. Kökeniyle ilgili bu farklı yaklaşımlara rağmen, araştırmaların neredeyse tamamı kelimeyi "ine" ve "Göl" şeklinde ikiye bölmekte ve bu kelimenin kökeniyle ilgili açıklamalarını "göl" ile ilişkilendirmektedir. Bu makale, yerleşik iki görüşün reddine dayalı iki temel iddia üzerine kurulmaktadır. Makalede reddedilecek görüşlerden ilki, İnegöl isminin "göl" ile ilişkilendirilmesidir. İnegöl isminin kökenine ilişkin burada önerilecek iddiayı, aslında bazı edebiyatçılarımız ses benzerliğine dayanarak daha önce dillendirmişlerdi. Ancak bu iddia ilk kez bu makalede akademik bir çalışma olarak açıklanmaya ve kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Makale, ikinci olarak, İnegöl'ün Türkler fethetmeden önceki ismi olan Angelokoma'nın, "Melek Köyü" şeklinde anlamlandırılmasını eleştirmekte ve alternatif bir mana önermektedir. Son olarak, makale ilkin Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında geçen ve daha sonra bazı Osmanlı kroniklerinde ve çağdaş tarih kitaplarında da görülen İnegöl tekfuru Aya Nikola ismi üzerinde durmakta ve şu soruya ve benzerlerine cevap aramaktadır: İnegöl tekfuru olduğu söylenen Aya Nikola ismindeki "Aya" kelimesi "Aziz" anlamına geldiğine ve Hıristiyanlıkta azizlik ancak kilisenin onayıyla elde edilebildiğine göre, on üçüncü yüzyılda veya öncesinde Anadolu coğrafyasında "Aziz Nikola" isminde bir Hıristiyan azizi yaşamış mıdır? Bu ve benzeri soruların cevaplarını vermeye çalışan makale, Aya Nikola ismi ile İnegöl arasında bir ilişki kurarak söz konusu menşei tartışmasına alternatif bir açıklama getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnegöl, Angelocoma, Angelokoma, Aya Nikola, Eynegöl

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı.
[mtarakci@uludag.edu.tr]. <http://orcid.org/0000-0002-9547-7535>

Geliş t. / Received date: 27.11.2018

Kabul t. / Accepted date:13.02.2019

Araştırma Makalesi / Research Article

On the Origin of the Name of İnegöl

Abstract

It is accepted that the ex-name of Inegol was Angelokoma, which means "Angel Village", before the conquest of Turks. However, there is no allied explanation about the origin of Inegol's name. While some researchers claim that the name passed from Greek to Turkish, that is, its origin was Angelocoma or Linoe. So, the name Inegol has undergone a false semantic transformation. Other researchers claim that it is of Turkish origin. In addition to the claim of Evliya Çelebi that Inegol means Ezine Gol (Friday Lake), it is argued that it comes from Ine/Ene Gol (Small Lake), Ene Gol (Valley Lake), Ayna Gol (Mirror Lake) or In Gol (Cave Lake). Despite these different approaches to its origin, almost all of the researches divide the word into two parts, "ine" and "gol" (which means "Lake"), and associate their explanations of the origin of the word with the "lake". This article argues for two fundamental claims based on the rejection of two established views. The first opinion to be rejected in the article is to associate the name of Inegol with the lake. Our claim on the origin of the name of Inegol was mentioned previously by some writers on the basis of sound similarity. However, this article discuss this claim academically for the first time. Secondly, the article criticizes the claim that Angelokoma, the ex-name of Inegol, means "Angel Village", and proposes an alternative meaning. Finally, the article focuses on the name of the ruler of Inegol, Aya Nikola. The name of the governor was first mentioned in Asikpasazâde's *Tewârikh Âl Uthman* and later repeated in some Ottoman chronicles and also in contemporary history books. Aya Nikola means Saint Nicholas. This article asks, "Did a Christian saint named Saint Nicholas ever live in Asia Minor in the thirteenth century or before? Trying to give answers to this and similar questions, this article establishes a relationship between the name of Agios Nikolaos and Inegol, and provides an alternative explanation for the origin of the the name of Inegol.

Key Words: Inegol, Angelocoma, Angelokoma, Aya Nicholas, St Nicholas, Eynegol

Yunanca'da "yer" anlamına gelen *tópos* ile "ad" anlamındaki *ónoma* kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulan *toponomi* (yeradı) kelimesi, yer adlarının kökeni, anlamı, kullanımı ve türleri üzerine yoğunlaşan ve 1876'dan sonra kurulu gelişen bilim dalının adıdır. Toponomi biliminin sağladığı bilgiler çerçevesinde yabancı kökenli yer adlarının Türkçeleştirilmesinde Türk halklarının tarih boyunca izlediği birkaç yöneme işaret edilmektedir. Prusa-Bursa, Nicea-İznik ve Skopi-Üsküp örneklerinde olduğu gibi, yabancı kökenli yer isimleri kimi zaman "fonetik uyarlama yoluyla", yani herhangi bir anlam yüklenmeksizin ses benzerliğinden yararlanarak Türkçeye aktarılmıştır. "Yanlış semantik dönüşüm" olarak adlandırılan ikinci tür Türkçeleştirmede yine ses benzerliğinden yararlanılırken, kelime Türkçe anlamlı bir şekle dönüştürülmektedir. Anatolia-Anadolu, Akra-Ağrı, Diyar-ı Bekir-Diyarbakır değişimleri yanlış semantik dönüşüme örnek gösterilmektedir. Yabancı kökenli isimleri Türkçeleştirmenin üçüncü yöntemi "semantik dönüşüm" veya "anlam aktarması" adını taşır. Buna göre, dönüştürülen kelimenin orijinal isimle ses benzerliği yoktur; ancak her iki isim de kendi dillerinde aynı manaya sahiptir. Fergana-Özkend, Semerkand-Semizkent ve Huanhe-Yeşil Öküz değişimleri semantik dönüşümle elde edilmiştir. Son olarak başka dildeki yer adları, Larende-Karaman, Mistia-Beyşehir örneklerinde görülebileceği gibi, orijinal isimden tamamen farklı ve bağımsız olarak yeniden üretilebilir.¹ Bu bağlamda, İnegöl isminin menşeiine ilişkin iddiaların yanlış semantik dönüşüm, fonetik uyarlamaya ve yeniden adlandırma kapsamına girdiğini söylemek mümkündür.

Bu makale "İnegöl ismi nereden gelmektedir?" sorusunun cevabını aramaktadır. Şimdiye kadar pek çok araştırmacı bu soruya cevap vermeye çalışmıştır. Ancak eldeki tarihî kayıtların yetersizliği nedeniyle henüz sorunun kesin bir cevabı bulunabilmiş değildir. İnegöl isminin kökeni ile ilgili yapılan araştırmalarda genel olarak iki farklı yaklaşım tarzının ortaya çıktığı görülmektedir. Araştırmacıların bir kısmı İnegöl isminin kökenini Roma/Bizans ekseninde Latince veya Grekçede ararken, bazıları da İnegöl isminin Türkçe menşeli olduğunu iddia etmektedir. Başka bir ifadeyle, şimdiye kadar yapılan araştırmalar İnegöl isminin ya Türkçeleştirildiğini veya Türkçe asıllı olduğunu söyleyerek farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Bununla birlikte, araştırmaların neredeyse hepsinde İnegöl ismi bir "göl" ile ilişkilendirilmektedir.

¹ İbrahim Şahin, "Türkçe Yeradlarının Değişim Dönüşüm Süreci ve Bu Çerçeve de Türkiye'deki Güncel Tartışmalara Bir Bakış", *Yeni Türkiye* 55 (2013): 986-987.

İnegöl İsminin Menşesine İlişkin İddialar

İnegöl adının kökenine ilişkin iddialar genel olarak bu kelimenin yabancı bir dilden Türkçeye geçtiği veya zaten Türkçe bir kelime olduğu şeklinde iki grupta ele alınabilir.

a) Yabancı Dilde Köken Arayışı

Osmanlı arşivlerinde Eynegöl (اينهكول) olarak geçen İnegöl'ün Türkler fethetmeden önceki adının Angelokoma (Angelocoma) veya Angelokomis (Angelocomis) olduğu sık sık dile getirilmektedir.² Angelokoma birleşik bir kelime olup kelimedeki "koma" ("komis", "kome" veya "komaı" türevleriyle birlikte) Roma ve Bizans dönemlerinde şehirden ("polis") küçük yerleşim yerleri, muhtemelen köyler için kullanılmaktaydı.³ Kelimenin ilk kısmını oluşturan "Angelo" ise "melek" olarak anlandırılmıştır. Dolayısıyla, bu birleşik kelimenin "Melek Köyü" anlamına geldiği ve İnegöl'e bu ismin, buradaki bir kiliseden dolayı veya bu köyün bir meleğe (Cebrail/Gabriel) adanması nedeniyle verildiği iddia edilmektedir.⁴

² Gülseren Kan Şahin - Nihal Kardoruk, "Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (İstanbul: İnegöl Belediyesi, 2017), 1: 269; Georges Pachymérès, *Relations Historiques 4: Livres X-XIII*, ed. Albert Failler (Paris: Inst. Français d'Études Byzantines, 1999), 454 (Dipnot 64); Charles Texier, *Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie* (Paris: Didot Frères, 1862), 91; Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 1: 149; Elizabeth A. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Oktay Özel - Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, t.y.), 364, 367.

³ Şahin - Kardoruk, "Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi", 1: 271.

⁴ Raif Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi* (Bursa: Bursa Ticaret Borsası, 1996), 67; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar: Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzendeki Bir İnceleme* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993), 73. Tarihiçi ve araştırmacıların çoğu İnegöl'ün Türklerin fethinden önceki adının Angelokoma olduğu yönünde görüş beyan etse de, Angelokoma denilen yerin İnegöl olamayacağı yönünde bazı iddialar da vardır. Bkz. Barış Şenol, "İnegöl Adının Kökeni ve Zaman-Mekan Boyutunda Çevre Arkeolojik Yerleşimler Etki Alanında Antik İnegöl Yerleşimi", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (İstanbul: İnegöl Belediyesi, 2017), 1: 363 vd. Mustafa Polat, *Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat*

Günümüze ulaşan eserler arasında *Angelokoma* ismine ilk olarak, Anna Comnena'nın (ö. 1153) kaleme aldığı ve 1071-1118 arası Bizans tarihini anlatan *Alexiad* adlı eserde "Angelocomites" deresi şeklinde rastlamaktayız.⁵ Kitap her ne kadar bu yerleşim yerinin neresi olduğuna dair net olarak açıklamasa da, öncesinde İznik ve Bursa'dan bahsedilmiş olması *Angelokoma*'nın İnegöl ile ilişkilendirilmesine imkân vermektedir.⁶ Buna karşın, *Angelocomites* ile bugünkü İnegöl karşılığı kullanılan *Angelokoma*'nın farklı yerler olduğu da öne sürülmüştür.⁷

Angelokoma ismini anan ve günümüze ulaşan eserlerden biri de Georges Pachymèrès'in (ö. 1310) *Relations Historiques* adlı kitabıdır:

"Ünlü İznik ise daha dayanıklı olmasına rağmen kıtlıktan sıkıntıya düştü. Bu dönemde Belokomis, Angelokomis, Anagourdys, Platanea, Melangeia ve çevrelerinde yaşayan halk çekecekleri acıları bildiklerinden buralardan uzaklaşmışlardı."⁸

(Doktora, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 27 (Dipnot 51). Ayrıca, Roma ve Bizans dönemi yerleşim yerleri üzerine yazılmış olan 2 ciltlik Barrington Atlas of the Greek and Roman World adlı çalışmada ve bu döneme ilişkin tarih kitaplarının çoğunda da *Angelokoma*'dan hiç bahsedilmemiş olması dikkat çekicidir. Barrington Atlas of the Greek and Roman World'de "İnegöl yakınlarında" şeklindeki bir kayıtle söz edilen yerleşim yeri ise, Sarkotyle'dir. Bkz. Richard J. A. Talbert, Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-By-Map Directory (Princeton University Press, 2000), 791.

- ⁵ Anna Comnena, *The Alexiad* (Cambridge, Ontario: In Parentheses Publications, 2000), 265.
- ⁶ Kitabı Türkçeye çeviren Bilge Umar, bu bilginin geçtiği yerdeki dipnotta "bahsi geçen yerin neresi olduğu tespit edilememiştir" dedikten sonra, tercümesinin indeksinde *Angelocomites* Deresi'ni Çanakkale şehrinde konumlandırmaktadır. Bk. Anna Comnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi* (Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1996), 459, 536. Buna mukabil, aynı araştırmacının Türkiye'deki Tarihsel Adlar isimli eserinde *Angelokoma*, Bithynia'da konumlandırılmıştır. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 73.
- ⁷ W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor* (Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher, 1962), 206-207; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960), 227.
- ⁸ Pachymèrès, *Relations Historiques 4: Livres X-XIII*, 454; Georges Pachymèrès, *Bizanslı Gözüyle Türkler* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2009), 81.

İnegöl'ün önceki adının Angelokoma olduğu kabul edilse bile, Angelokoma isminin İnegöl'e nasıl dönüştüğü sorusu yine de cevapsız kalmaktadır.

İnegöl adının “fonetik uyarlama” yöntemiyle Türkçeleştirildiğini savunan Bilge Umar, bu adın kökenini Rumcada “yeni” anlamındaki “i Nea”ya dayandırmaktadır. Aslında “Yeni Şehir” manasına gelebilecek “i Nea Poli” tamlamasında “Poli” düşmüş ve geriye kalan kısmı İnegöl şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Umar'ın verdiği ikinci ihtimale göre, aslında İnegöl'ün ilk adı “Sarı” manasında veya bir tanrı adı olan “Kula” idi; ancak deprem veya başka bir nedenle şehir yıkılıp “yeniden” kurulunca “Yeni Kula” anlamında “i Nea Koula” denilmeye başlandı ve daha sonra da “Eynegöl”, “İnegöl” değişimleri meydana geldi.⁹

İnegöl isminin menşei konusunda fonetik uyarlama ve yanlış semantik dönüşüm karışımı bir diğer iddia ise, bu ismi “Linoe”den türetmektedir. Bir yer adı olarak Linoe'nin tam konumunu tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, İznik ile Kütahya arasında olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Linoe'nin İnegöl civarının ismi olması ihtimal dâhilindedir. Nitekim William Mitchell Ramsay (ö. 1939), Linoe'yi *Aine Gol* (*Ayna Göl*), yani İnegöl'le özdeşleştirmektedir.¹⁰ İnegöl'ün Linoe'den gelebileceğini savunan yaklaşıma göre, Türkler kelimeyi önce -göl son ekiyle birleştirerek Linoegöl'e, daha sonra da İnegöl'e dönüştürmüşlerdir.¹¹

Öte yandan, Hasan Eren (ö. 2007) de, *Yer Adlarımızın Dili* adlı eserinde İnegöl adının yabancı bir dilden alındığını söylemiş ve bu konuda bir yazı yazacağını/yazılacağını vaat etmiştir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu yazı yayımlanmamıştır.¹²

b) Türkçe Köken Arayışı

Araştırmacılar, çoğunluğu itibarıyla, Bizans İmparatorluğu'nda kullanılan *Belekome* ve *Angelokoma* isimlerinin Türkçeye Bilecik ve İnegöl şeklinde geçtiğini söyleme eğiliminde olsalar da, bu kelimelerin aslının Türkçe olduğu yönünde bazı iddialar da öne sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre, ilk Türk fâtilhleri bu iki yerleşim yerini fethedince buralara Bilecik ve İnegöl ismini vermişler; daha sonra Bizans İmparatorluğu bahsi geçen yerleri geri aldığına, bu Türkçe isimleri *Belecome* ve

⁹ Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, 343, 482-483.

¹⁰ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, 199; Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 217.

¹¹ Şenol, “İnegöl Adının Kökeni ve Zaman-Mekan Boyutunda Çevre Arkeolojik Yerleşimler Etki Alanında Antik İnegöl Yerleşimi”, 1: 376 vd.

¹² Hasan Eren, *Yer Adlarımızın Dili* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010), 75.

Angelecome şeklinde değiştirerek kullanmıştır.¹³ Ancak yer adlarıyla ilgili çalışmalarıyla bilinen Bilge Umar hem İnegöl isminin Türkçe kökenli olduğu ve Türkçeden bozularak Bizans kaynaklarına geçtiği düşüncesine hem de İnegöl ile Angelokoma'nın sadece ses benzerliğine dayanılarak aynı yermiş gibi özdeşleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Umar'a göre, Angelokoma'nın Türkçeye geçmiş hali İnegöl değil, belki Engulgüme olabilir.¹⁴

İnegöl isminin Türkçe menşeli olduğunu ileri sürenler kadar, başka bir dilden Türkçeleştirilmiş olduğunu savunanlar da bu isme Türkçe bir anlam yüklemeye çalışmaktadırlar. Her iki grup da ağırlıklı olarak "İnegöl" kelimesini "İne" ve "göl" şeklinde ikiye bölmektedir. Eski Türkçede "köl" (كول) sözcüğü "gölcük", "su birikintisi" ve "deniz" anlamlarında kullanılmaktaydı.¹⁵

İnegöl isminin menşei ve anlamı ile ilgili günümüze ulaşan en erken rivayet Evliya Çelebi'ye (ö. 1685?) dayanmaktadır. Seyahatnâmesinde İnegöl kelimesinin "Ezine Göl" tamlamasından türetildiğini savunan Evliya Çelebi, zamanla bu tamlamanın başındaki "ez" hecesinin düştüğünü düşünmektedir. Farsça bir kelime olan "ezine" Cuma manasındadır ve Cuma günü fethedildiği için bu mevkie böyle bir isim konulmuştur.¹⁶

Anadolu'da "ine" ön ekiyle başlayan bazı yerleşim yerleri vardır: İnebel, İnebey, İnebeyli, İnebolu, İnece, İneci, İnekollar, İneabad, İnepazar, İnegazi, İnegazili, İnesi, İnesökü, İneçik, İnegöl. Bu kelimelerin Türkçe olduğu düşünülmemekte ve Latince/Grekçe kökenli olduğu ortaya çıkan İnebolu (Ionopolis) ile yukarıda verilen kelimeler arasında bir ayırım yapılmaktadır. İnebey ve İnegazi örneklerinde olduğu gibi, bu ön eklerin bir kısmı şahıs ismine işaret etmektedir. İnegöl isminin, Altay Türkçesinde "iki yamaç arasındaki düz ve verimli toprak" anlamına gelen "Ene" sözcüğünden geldiği de kelimenin kökeni bağlamında öne sürülen iddialar

¹³ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, 207; Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 227; Şenol, "İnegöl Adının Kökeni ve Zaman-Mekan Boyutunda Çevre Arkeolojik Yerleşimler Etki Alanında Antik İnegöl Yerleşimi", 1: 367.

¹⁴ Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 73, 343.

¹⁵ Kâşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, ed. Seçkin Erdi - Serap Tuğba Yurteser (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 320-321.

¹⁶ Evliya Çelebi, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi (Çeviri Yazı)*, haz. Robert Dankoff v.dğr. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999-2006), 9: 10. Türk lehçelerinde Ezine kelimesinin kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. Eren, *Yer Adlarımızın Dili*, 69-76. Türkiye'deki değişik yerlerde Ezine kullanımına ilişkin muhtemel açıklamalara yer veren Bilge Umar, Evliya Çelebi'nin açıklamasını doğru bulmamaktadır. Bk. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 264.

arasındadır. İnegöl'ün iki yükselti arasında bulunmasının da bu görüşü desteklediği düşünülmektedir.¹⁷

Bursa Yer Adları Ansiklopedisi isimli eserinde Raif Kaplanoğlu, İnegöl kelimesinin, Osmanlıca yazılışının da işaret ettiği gibi, "küçük" anlamına gelen "Eyne" ile "Göl" sözcüklerinin birleşiminden oluştuğunu öne sürmektedir. Eynebey gibi, "Eyne" sözcüğünün geçtiği diğer yerlerde de bu kelime "küçük" anlamını korumuştur.¹⁸

İnegöl kelimesinin "Ayna Göl"den geldiğine dair iddialar¹⁹ ise, güvenilir görünmemektedir.²⁰ Aslında hem Bursa'daki hem de Manisa'daki İnegöl'de göl bulunmadığı yönündeki yaklaşımın²¹ da ciddiye alınması gerekmektedir. Başka bir varsayımına göre, İnegöl ismi burada bolca bulunduğu düşünülen "in"lerden gelmektedir.²²

¹⁷ Şenol, "İnegöl Adının Kökeni ve Zaman-Mekan Boyutunda Çevre Arkeolojik Yerleşimler Etki Alanında Antik İnegöl Yerleşimi", 1: 357-358.

¹⁸ Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, 170.

¹⁹ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, 207; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat, t.y.), 1: 69 (Dipnot 42).

²⁰ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, 16; Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 15.

²¹ Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 343.

²² Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1972), 1: 68 (Mehmet Ata'nın açıklaması. Bkz. Dipnot 325). İnegöl isminin kökenine ilişkin bu bilimsel açıklama teşebbüslerinin dışında halk arasında dolaşan bazı efsaneler de bulunmaktadır. Söz gelimi, Hamzabey Köyü'nde yaşayan bir derebeyinin, komşu derebeyine kızdığı için köyden geçen derenin önünü manda derileriyle kapattığı, böylece ovayı kaplayan bir gölet oluştuğu ve İnegöl adının bu gölden geldiği söylenmektedir. Aslında bu efsane İnegöl'de sabit ve daimi bir göl olmadığını ifade etmesi açısından önem arz etmektedir. Başka bir söylenceye göre, İnegöl tekfurunun hiç konuşamamış genç kızı bir gün gölün kıyısında elinde iğnesiyle gergefini işlerken, iğnesini suya düşürünce üzüntüsünden ağlamaya başlamış. Babasının neden ağladığını sorması üzerine, kızı elindeki gergefe işaretlerle "iğne", gölü göstererek de "göl" demiş. Kızı ilk kez konuşmaya başladığı için, babası bu güzel olayın anısına buraya "İnegöl" adını vermiş. İnegöl tekfuruna ve kızına "Türkçe" konuşturduğu için, aslında bu söylenti hayli abartılıdır. Bir diğer efsanede etraftaki dağdan ovadaki göle bakan bir bey, "Ne göl, ne göl..." dediği için bu yere İnegöl ismi verilmiştir. Bkz. Kenan Kahraman, *Adım Adım İnegöl* (İstanbul: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2001), 75.

Birbirinden oldukça farklı bu kadar teori arasında bir tercih yapabilmek veya başka bir teori üretebilmek için, şu temel ilkenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir: Her ne kadar Bursa'daki İnegöl daha meşhur ve malum olsa da, Osmanlı döneminde Aydın ve Saruhan'a bağlı iki İnegöl daha vardı.²³ Dolayısıyla, İnegöl kelimesinin kökenine ilişkin teori ve iddiaların her üç İnegöl için de geçerli olmasını beklemek gerekmektedir.

Özetle söylenirse, İnegöl isminin kökeniyle ilgili açıklamaları; ya İnegöl isminin başka bir dilden alınıp Türkçeleştirildiği veya aslının Türkçe olduğu şeklinde iki grupta toplamak mümkündür. Her iki durumda da bu isme Türkçe bir anlam yakıştırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, birkaç istisna dışında, şimdiye kadarki araştırmalarda ortaya konan ve birbirinden tamamen farklı istikamette ilerleyen iki açıklama tarzının ortak noktası ve ilk ilkesi, bu ismin "ine" ve "göl" şeklinde iki kelimenin birleşiminden oluştuğunu söylemeleri ve kelimenin kökenini mutlaka "göl" ile ilişkilendirmeleridir. Bu makalede açıklanacak teori, işte bu noktada, yani daha ilk adımda diğer açıklamalardan ayrılmaktadır.

"İnegöl adının kökeni nedir?" sorusu, tarihi verilerin eksikliği nedeniyle cevaplanması zor bir soru görünmektedir. Ancak kelimenin "göl" hecesinden bölünmesi suretiyle yapılan "basit" bir heceleme hatası, doğru cevaba ulaşılmasını daha da zorlaştırmıştır. Bizi girilen bu yanlış istikametten kurtaracak bilgi ise, başka bir "basit" yanı sıra, yani Osmanlıların fethinden önce İnegöl'ü yöneten Tekfur Aya Nikola'nın isminde gizli olabilir.

Tekfur Aya Nikola

Günümüze ulaşan tarihi kaynaklar arasında, fetihten önce İnegöl'de hüküm süren tekfurun adını "Aya Nikola" olarak veren ilk eser Âşıkpaşazâde'nin (ö. 1484?) *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ıdır:

ایا نیقوله درلر بر کافر واردی. یعنی کولده عثمان غازی یایلايه وقیشلايه کیتدکلری یرده بونلرک کوجنی اوشندیردی.

"Aya Nikola derler bir kâfir vardı. Yani gölde Osman Gazi yaylaya ve kışlaya gittikleri yerde bunların göçünü üşendirirdi."

Kitabın H.1332 yılı İstanbul Matbaa-i Âmire neşrinde burada alıntılanan ikinci cümlelerin ilk kelimesinden [یعنی کولده] sonra şöyle açıklayıcı bir dipnot verilmiştir:

²³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), 221.

هر ايكي نسخه ده بو وجهله محرر ايسه ده اسم قديمى [آنه قول] اولان [اينه كول] در.

*Her iki nüshada bu vecihle muharrer ise de ism-i kadîmi "Â negöl [Â nekol?]" olan "İnegöl"dür.*²⁴

İkinci cümlelerin "Yani gölde" diye başlaması sorunlu görünmektedir. Kitabı günümüz Türkçesine aktaranlar ikinci cümleyi "İnegöl'de" şeklinde değiştirerek (Kemal Yavuz & Yekta Saraç, Ayşenur Kala) veya o kısmı tamamen atıp ikinci cümleye "Osman Gâzî" ile başlayarak (Nihal Atsız) sorunu çözmek istemişlerdir. Sadece Ayşenur Kala ikinci cümleye "İnegöl'de" diye başladıktan sonra, "Esas aldığımız nüshada 'yani gölde' şeklinde kayıtlı. Doğrusu İnegöl'dür." diyerek açıklayıcı bir dipnot koymuştur.

Osmanlıca matbu nüshada ve Ayşenur Kala'nın hazırladığı nüshada İnegöl tekfurunun ismi bir daha verilmezken; Nihal Atsız ile Kemal Yavuz ve Yekta Saraç'ın hazırladıkları nüshalarda Aya Nikola ismine bir kez daha rastlamaktayız:

في الحال طورغود الي اينه كوله صالديلر اينه كول تكفوري دخى ايشيدوب قاچماسن ديديلر طورغود

الب دخى اينه كولى چويدى

*Fi'l-hâl Turgut Alp'i Eynegöl'e saldılar. Eynegöl tekfurı dahi işitip kaçmasın dediler. Turgut Alp dahi Eynegöl'ü çevirdi.*²⁵

*"İnegöl Tekfur'u işitip kaçmasın diye Turgut Alp'i İnegöl'e saldılar. Turgut Alp İnegöl'ü kuşattı."*²⁶

*"Durkut Alp'i İnegöl'e saldılar ki İnegöl tekfurı olan **Aynikola** işitip kaçmasın. Durkut Alp gidip İnegöl'ü çevirdi."*²⁷

²⁴ Ahmed Âşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşıkpaşazade Tarihi*, haz. Âli Bey (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), 4.

²⁵ Âşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşıkpaşazade Tarihi*, 16.

²⁶ Derviş Ahmed Âşıkî, *Tevârihi Âl-i Osman: Âşıkpaşazâde Tarihi*, ed. Ayşenur Kala (İstanbul: Kamer Yayınları, 2013), 55.

²⁷ Âşıkpaşaoğlu, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Atsız (İstanbul: Ötüken, 2011), 29.

“Hemen, İnegöl tekfurı olan **Ayanikola'nın** durumu işitip kaçmaması için Turgut Alp'i İnegöl'e saldı. Turgut Alp gelip İnegöl'ü çevirdi.”²⁸

Âşıkpaşazâde, kuruluştan Yıldırım Beyazıd dönemine kadar olan Osmanlı tarihini Yahşi Fakih (ö. ?) Menâkıbnâmesi'nden öğrenmiştir. O, Menâkıbnâme'yi ilk gençlik yıllarında (1413 yılında) Gebze'den geçerken kaldığı Yahşi Fakih'in evinde görmüştür. Ne yazık ki Yahşi Fakih'in eseri günümüze ulaşmamıştır.²⁹ Âşıkpaşazâde'nin kitabını neşre hazırlayanlardan biri olan Nihal Atsız'ın da belirttiği gibi, Âşıkpaşazâde, kitabını bundan 63 sene sonra kaleme aldığına göre, bazı bilgileri unutmuş, yanlış hatırlamış veya karıştırmış olma ihtimalini göz önünde tutmak gerekir. Ayrıca kitaba sonradan, bilhassa Âşıkpaşazâde'nin müritleri tarafından bazı ilaveler yapılmış da olabilir.³⁰

Aya Nikola'nın adını sadece bir (veya iki) kez veren Âşıkpaşazâde'den çok kısa bir süre sonra, Mehmed Neşri'nin (ö. 1520 veya 1521) *Kitâb-ı Cihânnümâ*'sından itibaren artık İnegöl tekfurunun adının Aya Nikola olduğu neredeyse bir kazıyye halini almıştır:

شویله روایت اولنور که اینه کول تکوری ایانقوله نام کافر عثمانک خلقی یایلاغه کیدب کلرکن اوشندورردی.

“Şöyle rivayet olunur ki, İnegöl tekvuru Aya Nikola nâm kâfir Osman'un halkı yaylağa gidüp gelirken üşendürirdi.”³¹

Aya Nikola'nın adına Neşri'nin kitabında ilk kez bu cümle ile rastlamış olsak da, Âşıkpaşazâde'den farklı olarak, Neşri bu ismi sonraki sayfalarında pek çok kez kullanmaktadır. Benzer şekilde, İbn-i Kemâl'in (ö. 1534) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında da

²⁸ Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç (İstanbul: Gökkubbe, 2007), 58.

²⁹ “Ben fakir (köyde) kaldım. Orhan Bey'in imamının oğlu Yahşi Fakih'in evinde Geyve'de hastalandım. Ta Yıldırım Han'a gelinceye kadar Osmanoğullarının menkıbelerini imam oğlundan nakledirim.” Aşıkî, *Tevârihi Âl-i Osman*, 157.

³⁰ Âşıkpaşaoğlu, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, 8.

³¹ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, ed. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen, 3. Bs (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 1: 78.

Aya Nikola'nın ismine müteaddit defalar rastlanmaktadır.³² İnegöl tekfurunun ismini İdris-i Bitlisi (ö. 1520), İne Nikola; Hadîdî (ö. 1530/31'den sonra) ise Ayonikola olarak vermektedir.³³

Buna mukabil, ilginçtir ki *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*,³⁴ Enverî (ö. ?), Oruç Bey (ö. 1503'ten sonra) ve Ahmedî (ö. 1412 veya 1413) gibi Osmanlı kroniklerinin yanı sıra Uzunçarşılı (ö. 1977) Hammer (ö. 1856), Halil İnalçık (ö. 2016) ve Zinkeisen (ö. 1863), Eyneğöl/İnegöl'den söz etmişler; ama Aya Nikola'nın ismini vermeyip, İnegöl tekfuru demekle yetinmişlerdir.³⁵

Kaynaklardaki bu farklı sayılabilecek tutumdan dolayı, Aya Nikola'nın yanlış, belki de uydurma bir isim olduğu ya da Aya Nikola'nın İnegöl tekfuru değil de, orada daha önce yaşamış bir kişi olabileceği iddia edilmiştir.³⁶

³² İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, ed. Şerafettin Turan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 82, 97, 127.

³³ İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihîşt*, ed. Mehmet Karataş v.dğr. (Ankara: BETAV, 2008), 1: 126-127, 135, 157; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Necdet Öztürk (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 37.

³⁴ Halil Erdoğan Cengiz, Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 22 Sel 2091/1 numarayla kayıtlı Anonim Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserin, Yahşi Fakih'in eseri olabileceğini veya Anonim Tevârih-i Âl-i Osman adını taşıyan eserler arasında Yahşi Fakih'in eserine en yakını olduğunu iddia etmektedir. Eserde geçen "İmdi mâ'lûm ola kim Tevârih-i Âl-i Osman hiç kimse mufassal ve muhtasar dememiştir." cümlesinden hareketle, bu eserin Âşıkpaşazâde'nin eserinden daha önceki bir tarihe ait olduğu kabul edilebilir. Diğer Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'lar gibi, Selanik nüshası da İnegöl tekfurunun ismini vermemektedir. Bk. Halil Erdoğan Cengiz, "Yahşi Fakih", *Tarih ve Toplum* 12/71 (1989): 295-297.

³⁵ Enverî, *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1465)*, ed. Necdet Öztürk (İstanbul: Kitabevi, 2003), 22; Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osman (F. Giese Neşri)*, ed. Nihat Azamat (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992), 9-10; Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi: Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, ed. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca, 2009), 15; Ahmedî, *İskender-nâme* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü), erişim: 22 Ocak 2018 Beyit 6929; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 1: 106-109; Halil İnalçık, ed., *Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak* (İstanbul: Hayykitap, 2010), 85, 114, 137, 138, 148; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 1: 54.

³⁶ Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", 374.

Bu noktada Aya Nikola ile ilgili bu bilgilerin konumuz açısından neden önemli olduğu sorusu akla gelebilir. Bu sorunun cevabı, başka iki soruya vereceğimiz yanıtla bağlıdır.

Yukarıda da değinildiği gibi, İnegöl veya genel kabul görmüş eski adıyla Angelokoma, nüfusu yoğun, önemli bir şehir değildir; bilakis Angelokoma isminin de ifade ettiği üzere, bu yerleşim yeri bir “koma”, yani küçük bir köydür. Aslında Roma ve Bizans hakkında yazılan yerli ve yabancı kitapların büyük çoğunluğunda Angelokoma ismine bile rastlanmamaktadır. Buna mukabil, etrafında bulunan Prusa (Bursa), Nikea (İznik) ve Nikomedia (İzmit), Angelokoma’dan daha büyük yerleşim yerleridir. O halde, tarihçilerimiz Bursa, İznik ve İzmit’in ya da Karacahisar, Bilecik ve Yarhisar gibi diğer yerlerin tekfurlarının ismini yazmadıkları halde, neden İnegöl tekfurunun ismini vermişlerdir?

Bu sorunun cevabını sonraya bırakarak, İnegöl isminin kökenini bulmaya çalışan araştırmacıların veya Osmanlı tarihi üzerine çalışan tarihçilerimizin çok büyük bir kısmının -belki de tamamının- sormayı ihmal ettikleri ikinci soruya yönelebiliriz: “Hıristiyanlıkta ‘Aya’ unvanı alan bir tekfur/mahalli yönetici var mı?” Soruyu İnegöl özelinde şekillendirecek olursak: “İnegöl’den, hatta daha geniş çerçevede Bursa’dan çıkan Hıristiyan bir aziz/aya var mıdır?”

İnegöl isminin kökeniyle ilgili meseleyi çözüme kavuşturacağını umduğumuz bilgi, bu sorunun cevabında saklı olabilir. *Aya İrini* ve *Aya Sofya* örneklerinde olduğu gibi, “Aya” kelimesi “Agios” (Aytoç) kelimesinden türetilmiştir ve “Kutsal” veya “Aziz” anlamına gelen dişil (müennes) bir kelimedir. Kelimenin eril hali Agios’tur ve o da Ai şeklinde kısaltılır. Bir galat-ı meşhur olarak “aya” dişil formunun eril isimlerden önce geldiği de olmaktadır ve bunun bir örneği de Aya Nikola’dır. Bu durumda “Aya Nikola” (Ai Nikola veya İngilizce karşılığı ile St Nicholas) aslında “Aziz Nikola” demek olur. Hıristiyanlıkta “aziz/aya” unvanını bazı şehitlere, din uğruna çile/işkence çekenlere veya kendini Tanrı’ya adanmış kişilere, belirli ilkeler ve prosedürler uygulandıktan sonra Kilise verir.³⁷ Bilebildiğimiz kadarıyla Hıristiyanlık tarihinde sadece bir Aya Nikola vardır ve biz onu “Noel Baba” olarak tanıyoruz. Antalya’da doğan Aya Nikola, kendisine nispet edilen pek çok mucize nedeniyle Hıristiyanlar açısından belli başlı azizlerden biri kabul edilmektedir. Ancak İznik Konsili’ne (M.S. 325) de katıldığı söylenen Aya Nikola dördüncü asır azizidir.³⁸ Hıristiyanlık tarihinde bundan başka bir Aya Nikola bilinmediğine göre, onüçüncü asırda İnegöl tekfurunun adının Aya Nikola olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır. İnegöl’de tekfurluk yapmış böyle bir “aziz” olsaydı, elbette bu ismin Hıristiyanların azizler listesinde yerini alması

³⁷ Hıristiyanlıkta azizlik anlayışı hakkında geniş bilgi için bk. Kemal Polat, *Katolik Hıristiyanlık’ta Azizlik ve Azizler* (Erzurum: Salkımsöğüt, 2008).

³⁸ Abdimuhamet Mamytov, *Rus Ortodoks Kilisesi’nde Azizlik* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), 246 vd.

ve Osmanlı tarih kitaplarından ziyade, Batılı ve Hıristiyan kaynaklarda isminin geçmesi beklenirdi. Görebildiğimiz kadarıyla Batılı hiçbir kaynak onüçüncü asırda Aya Nikola'dan veya İnegöl'de başka isimle yaşamış bir azizden bahsetmemektedir.

Bu durumda kimi zaman dile getirildiği gibi, Osmanlı'nın ilk kroniklerinde geçen Aya Nikola isminin yanlış ve hatta uydurma olduğu iddia edilebilir. Ancak bu kanaate varmadan önce Aya Nikola isminin farklı kullanım şekillerine ve yerlerine işaret etmek faydalı olabilir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden öğrendiğimize göre, İznik, Petratina Vilayeti, Yanya ve Girit gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yerlerinde "Aya Nikola Mahallesi", "Aya Niko Sahrâsı", "Aya Niko Kalesi", "Aya Niko Deyri/Manastırı", "Ayaniko Ayazması Kalesi" ve "Ayanikokapısı" bulunmaktadır. Evliya Çelebi ayrıca şefaati arzulan bir aziz olarak "Aya Nikol"den bahsetmektedir.³⁹ Tüm bu örnekler "Aya Nikola"nın bir yer veya mekân ismi olarak kullanılabileceğini göstermektedir. O halde, Osmanlı tarihlerinde geçen Aya Nikola ismi de aslında bir şahıs ismi değil, asırlar önce yaşamış bir azizin hatırasına kullanılan bir yer ismi olarak değerlendirilebilir. Yukarıda işaret edildiği gibi, "Aya" kelimesi Grekçede "Agios"tan alınmıştır. "Agios" ise "Ai Stratis" ve "Ai Giorgis" örneklerinde olduğu gibi "Ai" şeklinde kısaltılabilmektedir. Evliya Çelebi'den alıntılanan örneklerde de görülebileceği üzere "Aya Nikola"nın "Aya Niko" veya "Aya Nikol" şeklinde değişik varyantları vardır. Günümüzde Kıbrıs'ta Aynikola isimli bir yer ve hatta Aynikola Camii bulunmaktadır. O halde ilk kelimenin "Ay", ikinci kelimenin de "Nicol" olarak kullanımı söz konusudur.

İnegöl kelimesinin Osmanlıca yazılışı (اینه کول) hiç sorunsuz bir şekilde pekâlâ "Ay Nekom" olarak okunabilmektedir. Aslında Âşıkpaşazâde İnegöl tekfurunun adını "Aya Nikola" olarak verirken, farkında olmadan "İnegöl"ün gerçek ismini bize miras bırakmıştır. Âşıkpaşazâde, 1480'lerde, yani İnegöl'ün alınmasından yaklaşık iki asır ve kaynağı Yahşi Fakih'in eserini gördükten 60 yıl sonra eserini yazmıştır. Onun, Arapça/Osmanlıca bir isim tamlamasını (tekfuru Aya Nikola / tekfûr-i Aya Nikola) Osmanlıca bir sıfat tamlamasına (tekfur Aya Nikola) dönüştürmüş olduğunu düşünebiliriz. Başka bir deyişle, kelimenin aslı "Aya Nikola'nın tekfuru" iken, "Tekfur Aya Nikola"ya dönüşmüş olmalıdır. Bu ikisinin Osmanlıca yazılışı aslında tamamen aynıdır: (تکفور ایا نیکول)

Aya Nikola'nın tekfurun değil de, İnegöl şehrinin ismi olması, yukarıda değinildiği üzere, bazı tarihçilerimizin İnegöl tekfurunun ismini vermemelerinin veya bu konuda ihtiyatlı bir tavır takınmalarının nedenini de açıklamaktadır.

"Aziz" anlamındaki Agios (veya kısaltılmışı olan Ai) Türkçeye geçen başka isimlerde de benzer bir dönüşüme uğramıştır. Söz gelimi, Aynaroz aslında Agion

³⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Çeviri Yazı)*, 1: 18, 211; 5: 98, 143; 7: 333; 8: 155, 156, 239, 293.

Oros'tan (Kutsal Dağ veya Dağ Azizleri) gelmektedir. Ayandon, Agios Andonis'in (Aziz Antonius) Türkçeleştirilmiş halidir. Ayazma, "kutsal su" veya "kutsal yer" anlamında "hagiasma" veya "agiasma"dan alınmıştır. Ayastefanos, Ayivasil/Ayvasil (Aya Vasilis, muhtemelen St. Basileios / St. Basil), Ayyani/Ayani (Vaftizci Yahya'yı ifade etme için kullanılan *Hagios Ioannes*), Ayasu (Agiasos) ve Ayeser (muhtemelen Agios Sergios) isimlerini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bunlar arasında Aya Nikol-EyNEGÖL/İNEGÖL dönüşümüne en yakın örneklerden biri, Aziz Vasilius anlamındaki Ayovasil (Ayivasil veya Ayvasil) kelimesinden gelen Eynesil'dir.⁴⁰

Her ne kadar daha önce buradaki kadar gerekçelendirilmemiş olsa da, Aya Nikola'nın bir yer ismi olduğunu ya da İNEGÖL isminin Aya Nikola'dan geldiğini söyleyen ilk kişi bu makalenin yazarı değildir. Franz Babinger, Âşıkpaşazâde'nin eserinde bir şahıs ismi olarak geçen Aya Nikola'nın bir aziz ismi ve bu bölgenin de yer adı olduğunu dile getirmiştir:

Bundan ma'ada bazı hristiyan aziz isimleri, mevkii isimlerinde yaşamaktadır. Ezcümle Bilecik tarafında İNEGÖL mevkii, Aşık Paşazade'ye göre (Tarih, İstanbul 1324, s. 4, alttan ikinci satır) aslen Aya Nikola (aja Niqola), yâni Ayos Nikolaos, (hagios Nikolaos) ki Aziz Nikola imiş. Bu münasebetle kısmen çok gayri mekşuf malumatı hâvi olan bu Anadolu mevkii isimlerinin esaslı bir surette elenip tedkiki, bu münasebetle kezalik âlimane mesai için meşkûr bir mevzu olarak gösterilmek icabeder.⁴¹

Türk edebiyatçı ve yazarlarından bazıları ise, muhtemelen ses benzerliğine dayanarak Aya Nikola ile İNEGÖL arasındaki bağı kurabilmişlerdir:

Türk halkının "Salanikos" adlı Yunan şehrine "Selanik" dediği, "Aya-Nikola" adını da "İNEGÖL" diye, tam bir dil ve söyleyiş dehasıyla

⁴⁰ Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, 13-14, 55; Semavi Eyice, "Ayazma", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 4: 229; Semavi Eyice, "Aynaroz", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 4: 267; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 2. Bs (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 68, 71.

⁴¹ Franz Babinger - Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 29; Franz Babinger, "Der Islam in Kleinasien: Neue Wege der Islamforschung", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 76 (1922): 150-151.

*Türkçeleştirdiği, bu sahifelerde, ne kadar çok söylendi; ve Türkçede bu misaller daha ne kadar çoktur.*⁴²

*Böylece, "Anatolus," "Adriyanapolis," "Aya-nikola," "Selanikos," "kastanon" Yunanca; Anadolu, Edirne, İnegöl, kestane Türkçe'dir.*⁴³

Bu yaklaşım doğru ise, İnegöl'ün Türkler fethetmeden hemen önceki adının Aya Nikola (veya "Ay Nikol") olduğunu düşünmek gerekir. Bununla birlikte, birkaç istisna göz ardı edilirse, İnegöl'ün Türk hâkimiyetinden önceki adının Angelokoma olduğunu yönündeki görüş ağırlık kazanmıştır; ancak Angelokoma isminden İnegöl adına geçişin nasıl olduğu hâlâ bir muamma olarak durmaktadır.

O halde, bu noktada Angelokoma adının neden ve ne zaman Aya Nikola'ya değiştirilmiş olduğu sorusuna cevap bulmak gerekmektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi Angelokoma kelimesi "Melek Köyü" olarak anlamlandırılmıştır. "Melek Köyü" ilk bakışta dinî bir ismi çağrıştırmaktadır ve İnegöl'ün böyle isimlendirilmesinin burada kilise gibi Hıristiyan dini açısından önemli bazı yapıların varlığını gerektirdiği düşünülebilir. Ancak günümüzde böyle bir yapı bulunmadığı gibi, kaynaklarda veya arkeolojik bulgularda da bu yönde bilgiye rastlanmamıştır.⁴⁴

Bilindiği gibi MS 381 yılından itibaren Roma İmparatorluğu'nun resmi dini Hıristiyanlıktı. İmparatorluk ikiye bölündükten sonra da hem Roma hem de Bizans imparatorluklarında Hıristiyanlık bu iki devlet yıkılıncaya kadar resmi din olmaya devam etti. Din anlayışında köklü bir değişiklik olmadığına göre, "Melek Şehri" anlamına geldiği düşünülen Angelokoma'nın adı neden değiştirilmiş olsun? Bizans devletinin Hıristiyan bir yöneticisi böylesine dinî bir ismi değiştirme ihtiyacını neden hissetsin? Bu açıdan bakıldığında Türkler fethetmeden kısa bir süre önce, Hıristiyanlar için dinî bir anlam çağrıştıran "Melek Şehri"nin, yani Angelokoma'nın adının değiştirilmesini açıklayacak ikna edici bir gerekçe bulmak zordur. Hâlbuki bu

⁴² Nihad Sâmî Banarlı, *Türkçenin Sırları*, 43. Bs (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013), 208, 287; Nihad Sâmî Banarlı, *Yahya Kemal'in Hatıraları* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1997), 54.

⁴³ Nejat Muallimoğlu, *Türkçe Bilen Aranıyor* (İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 1999), 487.

⁴⁴ Buradan hareketle, bazı araştırmacılar Angelokoma'nın İnegöl'le bir ilgisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak bu çıkarım, tarihi bir ihtimali yok sayan ve başka varsayımları tamamen tüketmeden verilmiş aceleci bir tutum gibi görünmektedir.

makalenin temel iddiası, fetihten önce Angelokama'nın (veya adı her ne ise, o ismin) Aya Nikola'ya dönüşmüş olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayımın tutarlı olabilmesi için, ilgilendiğimiz yerleşim yerinin adının Angelekoma'dan Aya Nikola'ya değiştiğine dair bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır ve bu ihtiyaç bizi makalemizin ikinci temel tezine ulaştırmaktadır.

Görebildiğimiz kadarıyla, şimdiye kadar yapılan çalışmaların tümünde Angelokoma kelimesi "Melek Köyü" şeklinde tercüme edilmiştir. Buna karşın, kelimenin ilk kısmını oluşturan "Angelo" "melek" anlamında değil de, Bizans İmparatorluğu'nu 1185-1204 yılları arasında yöneten Angelos hanedanlığına⁴⁵ ait bir şahıs ismi olarak düşünülebilir. Bu durumda şehrin adı "Melek Köyü" değil, "Angelo Köy[ü]" olacaktır.⁴⁶ Angelokoma'nın Angelos hanedanıyla ilişkilendirilmesi, Anna Comnena'nın (ö. 1153) *The Alexiad* adlı eserinde ilk kez karşımıza çıkan Angelocomites deresini de, Angelocom-ites (Angelokom'lular) olarak değil, Angelo-comites (Angelos taraftarları) şeklinde okumaya kapı aralamaktadır. Nitekim Üçüncü (1189-1192) ve Dördüncü (1204) Haçlı Seferleri esnasında bu hanedanın bazı yöneticileri Haçlılardan korkarak veya iç çekişmeler nedeniyle İstanbul'u terk etmiş ve bir süre İznik civarında yaşamışlardır. Roma ve Bizans devletlerinin en zayıf ve kötü hanedanı⁴⁷ olarak gösterilen Angeloslar döneminde İznik'e çok yakın bir mevkiye bulunan İnegöl'e Angelokoma adı verildiğini ve Angelos ailesinin yirmi yıldan az süren hâkimiyetinin ardından yönetimi ele geçiren yeni hanedanın, kendisine rakip gördüğü Angelos hanedanına ait bir ismi taşıyan Angelokoma'nın adını Aya Nikola olarak değiştirmiş olduğunu varsayabiliriz. Bu ihtimal doğru ise, o zaman Angelokoma adı aslında çok az bir süre, belki elli yıldan daha az, İnegöl'ün adı olarak kullanılmış olmalıdır. Angelokoma kelimesine, Roma ve Bizans tarihi üzerine yazılan Batılı eserlerin çok büyük bir kısmında hiç yer verilmemiş olması da, bu ismin Angelos hanedanıyla ilişkili ve geçici bir isim olduğunu düşündürmektedir.

⁴⁵ John Julius Norwich, *Bizans: Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013), 3: 151 vd.; Auguste Baily, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (İstanbul: Nokta Kitap, 2006), 259 vd.

⁴⁶ Angelo-koma isminin halk arasında kısaca Angelo'ya dönüşmüş ve bu kelimenin Türkler zamanında İnegöl'e evrilmiş olma ihtimalini de yok saymamak gerekir.

⁴⁷ Norwich, *Bizans: Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, 3: 151 vd., 369.

SONUÇ

İnegöl isminin kökenini açıklamak için Ayna Göl, İnek Göl, İğne Göl, Ezine Göl, Ey Ne Göl, İn Göl gibi çok sayıda teori ortaya atılmış olsa da, bunlardan herhangi biri üzerinde ittifak hâsıl edilememiştir. İnegöl kelimesinin kökeniyle ilgili yapılan araştırmaların hemen hepsi bu ismi “göl” hecesi bir tarafta kalacak şekilde ikiye ayırmış ve “İne” kelimesine mana bulmaya çalışmıştır. Hâlbuki Anna Comnena’dan bu yana tarihî kayıtlarda İnegöl’le ilgili olarak bir gölden değil, daha çok akarsulardan bahsedilmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, İnegöl isminin kökeniyle ilgili araştırmalar, bu yerleşim bölgesinde varlığı şüpheli ve belki muhayyel bir göle sıkışıp kalmıştır. Kanaatimizce İnegöl’de buraya ismini verecek kadar önemli ve daimi bir göl var olmamıştır. İnegöl isminin bu muhayyel gölle ilişkilendirilmesinin kelimenin yanlış bir şekilde hecelenmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Günümüze gelen ilk Osmanlı tarih kitabı hüviyetindeki Âşıkpaşazâde’nin *Tevârihi Âl-i Osman*’ında fethi esnasında İnegöl tekfurunun ismi Aya Nikola olarak verilmektedir. Bu bilgi ondan sonra yazılan Osmanlı tarih kitaplarının bir kısmında ve günümüzde Bursa ve İnegöl üzerine yazılan eserlerde tekrarlanmıştır. Bununla birlikte, Âşıkpaşazâde’den bugüne kadar geçen beş asrı aşkın bir zamandır bir tekfurun “Aya” (aziz) olup olamayacağı veya İnegöl ve havalisinden bir Hıristiyan azizin çıkıp çıkmadığı sorusu sorulmamıştır. Hıristiyanlık tarihinde dördüncü yüzyılda Anadolu coğrafyasında yaşamış sadece bir Aya Nikola olduğuna ve o da Noel Baba olarak bilindiğine göre, İnegöl tekfurunun adının Aya Nikola olamayacağı ve Âşıkpaşazâde’nin verdiği bilgide bir yanlışlık olduğu ortaya çıkmaktadır.

İnegöl’ün isminin “göl” ile ilişkilendirilmesinin yanlışlığı ve Aya Nikola’nın İnegöl tekfurunun ismi olamayacağı şeklindeki iki temel öncülünden hareketle, Osmanlıca tarih kitapları ve arşiv kayıtlarında genellikle “Eynegöl” (اينهكول) olarak geçen kelimenin “Eyne Göl” şeklinde değil, “Ey Neko” veya “Ay Neko” şeklinde okunup bölünmesi daha doğrudur. “Ey Neko” veya “Ay Neko”, Grekçe “Ai Nikol”ün, yani Aya Nikola’nın karşılığı olmaktadır. İnegöl tekfurunun ismini Aya Nikola olarak ilk kez kullanan Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde muhtemelen “Tekfur-i Aya Nikola”yı, “Tekfur Aya Nikola” olarak okumuş ve aktarmış olmalıdır. Aya Vasilios’un Eynesil’e, Aya Andonis’in Ayandon’a, Aya Sergious’un Ayeser’e ve Agios Oros’un Aynaroz’a dönüşmesi gibi, Aya Nikol de “fonetik uyarlama” yöntemiyle önce Ayneko’le (veya Eyneko’le) ardından İnegöl’e dönüşmüş olmalıdır.

Kaynaklar

- Ahmedî. *İskender-nâme*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim: 22 Ocak 2018.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0>.
- Anonim. *Tevârih-i Âl-i Osman* (F. Giese Neşri). Ed. Nihat Azamat. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Aşık Paşazade. *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osman*. Ed. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuşbuğu, 2007.
- Âşıkî, Derviş Ahmed. *Tevârihi Âl-i Osman: Âşıkpaşazâde Tarihi*. Ed. Ayşenur Kala. İstanbul: Kamer Yayınları, 2013.
- Âşıkpaşaoğlu. *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Haz. Atsız. İstanbul: Ötüken, 2011.
- Âşıkpaşazade, Ahmed. *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşıkpaşazade Tarihi*. Haz. Âli Bey. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Babinger, Franz. "Der Islam in Kleinasien: Neue Wege der Islamforschung". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 76 (1922): 126-152.
- Babinger, Franz - Köprülü, Fuad. *Anadolu'da İslamiyet*. Trc. Ragıp Hulusi. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Baily, Auguste. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Trc. Haluk Şaman. İstanbul: Nokta Kitap, 2006.
- Banarlı, Nihad Sâmi. *Türkçenin Sırları*. 43. Baskı İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013.
- Banarlı, Nihad Sâmi. *Yahya Kemal'in Hatıraları*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1997.
- Baykara, Tuncer. *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Cengiz, Halil Erdoğan. "Yahşi Fakih". *Tarih ve Toplum* 12/71 (1989): 295-297.
- Comnena, Anna. *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi*. Trc. Bilge Umar. Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1996.
- Comnena, Anna. *The Alexiad*. Trc. Elizabeth A. S. Dawes. Cambridge, Ontario: In Parentheses Publications, 2000.
- Enverî. *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı* (1299-1465). Ed. Necdet Öztürk. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Eren, Hasan. *Yer Adlarımızın Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Çeviri Yazı)*. Haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. 10 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999-2006.

- Eyice, Semavi. "Ayazma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 229-230. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Eyice, Semavi. "Aynaroz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 267-269. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Hadîdî. *Tevârih-i Âl-i Osman*. Ed. Necdet Öztürk. Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 10 Cilt. İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat, ts.
- Hammer. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1972.
- İbn Kemal. *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*. Ed. Şerafettin Turan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- İdris-i Bitlisî. *Heşt Bihîşt*. Ed. Mehmet Karataş - Selim Kaya - Yaşar Baş. 2 Cilt. Ankara: BETAV, 2008.
- İnalçık, Halil, ed. *Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak*. İstanbul: Hayykitap, 2010.
- Kahraman, Kenan. *Adım Adım İnegöl*. İstanbul: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2001.
- Kaplanoğlu, Raif. *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*. Bursa: Bursa Ticaret Borsası, 1996.
- Kâşgarlı Mahmûd. *Dîvânü Lugâti't-Türk*. Ed. Seçkin Erdi - Serap Tuğba Yurteser. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Mamytov, Abdimuhamet. *Rus Ortodoks Kilisesi'nde Azizlik*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Muallimoğlu, Nejat. *Türkçe Bilen Aranıyor*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 1999.
- Neşri, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*. Ed. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen. 3. Bs, 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Norwich, John Julius. *Bizans: Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*. Trc. Selen Hırçın Riegel. 3 Cilt. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2013.
- Oruç Bey. *Osmanlı Tarihi: Uç Beyliğinden Dünya Devletine*. Ed. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca, 2009.
- Pachymérès, Georges. *Bizanslı Gözüyle Türkler*. Trc. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: İlgî Kültür Sanat, 2009.
- Pachymérès, Georges. *Relations Historiques 4: Livres X-XIII*. Ed. Albert Failler. Paris: Inst. Français d'Études Byzantines, 1999.
- Polat, Kemal. *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler*. Erzurum: Salkımsöğüt, 2008.

- Polat, Mustafa. *Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat*. Doktora, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Ramsay, W. M. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Trc. Mihri Pektaş. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- Ramsay, W. M. *The Historical Geography of Asia Minor*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher, 1962.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. 2. Baskı. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.
- Şahin, Gülseren Kan - Kardoruk, Nihal. "Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi". *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. 1: 269-277. İstanbul: İnegöl Belediyesi, 2017.
- Şahin, İbrahim. "Türkçe Yeradlarının Değişim Dönüşüm Süreci ve Bu Çerçeve de Türkiye'deki Güncel Tartışmalara Bir Bakış". *Yeni Türkiye* 55 (2013): 984-990.
- Şenol, Barış. "İnegöl Adının Kökeni ve Zaman-Mekan Boyutunda Çevre Arkeolojik Yerleşimler Etki Alanında Antik İnegöl Yerleşimi". *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. 1: 349-386. İstanbul: İnegöl Belediyesi, 2017.
- Talbert, Richard J. A. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-By-Map Directory*. Princeton University Press, 2000.
- Texier, Charles. *Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*. Paris: Didot Frères, 1862.
- Texier, Charles. *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Trc. Ali Suat. 3 Cilt. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.
- Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar: Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzendeki Bir İnceleme*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 11 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Zachariadou, Elizabeth A. "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler". *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Oktay Özel - Mehmet Öz. 341-394. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, ts.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Trc. Nilüfer Epceli. 7 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.